

Рец. на: Богдан Гудь. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. – Харків: Акта, 2017. – 490 с. ISBN 978-966-8917-22-6

The Review Of: Bogdan Gude. From The History Of Ethno-Social Conflicts. Ukrainians And Poles in The Dnieper Region, Volhynia And Eastern Galicia in The Nineteenth and the First Half of The Twentieth Century. – Kharkiv: Acta, 2017. – 490 p. ISBN 978-966-8917-22-6

Про українсько-польські відносини написано чимало і з українського, і з польського боку. Це різнопланова література, починаючи від белетристики і закінчуючи академічними монографіями. Здебільшого вона охоплює окремі аспекти тисячолітньої історії співіснування обох народів: суспільно-політичні, економічні, культурні, духовні і просто буденні практики. Увагу авторів найбільше притягували й далі притягують події, що відбувалися в переломні моменти історії обох народів. В останній чверті століття в середовищі інтелектуалів України та Польщі стали популярними дискурси в рідкісних так званих “важких питань” – особливо драматичних, подекуди трагічних сторінок в історії співіснування обидвох народів. Без сумніву вони істотно спричинилися до розвінчання усталених стереотипів, але їхньою вадою є фрагментарність, прив’язаність до конкретної події чи явища й відповідно короткого хронологічного періоду. Через це втрачав такий важливий для розуміння історичних процесів причинно-наслідковий зв’язок без якого дуже важко зрозуміти їх хід і результат. Оскільки часто бувало так, що дискурси навколо “важких питань” українсько-польських відносин проходили з нагоди відзначення різного роду історичних річниць, то почасти вони віддзеркалювали тогочасну політичну кон’юнктуру.

Книга професора Богдана Гудя “З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст.” у цьому плані є доволі унікальною з кількох причин. Передусім це фундаментальна студія, де проведено ґрунтовний аналіз українсько-польських відносин на величезній території (Наддніпрянська Україна, Волинь і Східна Галичина) упродовж півтора століть. Образно кажучи, це епічна розповідь про “вкорінення” польського елемента на українських землях Речі Посполитої після її поділів наприкінці XVIII ст., коли тут встановлюється панування Російської та Австрійської імперій аж до остаточного його усунення в середині XX ст. комуністичним режимом СРСР. Очевидно було б помилкою стверджувати, що проблеми, які порушує у своїй книзі автор, раніше не викликали зацікавлення в інших авторів – українських і польських. Однак, як уже зазначалося, їм була притаманна проблемно-хронологічна фрагментарність. Йдеться про українсько-польське протистояння 1918–1920 рр., українсько-польські відносини в міжвоєнне двадцятиліття й особливо трагічні для обох народів роки Другої світової війни. При такому підході практично не можливо було досягнути логіку українсько-

польських відносин, з'ясувати глибинні причини конфлікту. Тому навіть ґрунтовні дослідження могли охопити лише вершину айсберга проблеми. Для цього їм бракувало саме часового простору. У запропонованій книзі автор презентує цілісну концепцію генези українсько-польського конфлікту в найсуперечливішому періоді історичного розвитку обох народів.

Ще однією особливістю монографії є багатогранність її сюжету. Українсько-польські відносини, а конкретніше – конфлікти, автор розглядає крізь призму аспектів етно-соціальних, релігійних, політичних та геополітичних і навіть в руслі історії повсякденности. Він створює об'ємну панораму українсько-польських взаємин від початку XIX ст. аж до середини 40-х років XX ст. Здавалось би, в умовах імперського панування, в якому опинились українські землі колишньої Речі Посполитої, мали б загасити суперечки між обома поневоленими народами і поступитися спільним інтересам – боротьбі за визволення. Одначе логіка подій, як переконливо доводить дослідник, розгортається цілком по-іншому. Вона прямує до неминучого трагічного фіналу. У їх основі – непримиренне протиріччя між українським у своїй масі селянським загалом, який за будь-яких обставин і будь-що прагне зберегти підставу свого існування: володіння землею і польським елементом, репрезентованим нащадками кількох десятків магнатських родин й пов'язаного з ними численного прошарку зубожілої шляхти, що прагнуть зберегти і навіть примножити свої економічні, а відтак політичні впливи в імперській системі або ж бодай зберегти привілеї з часів колишньої Речі Посполитої коштом українського селянства. З огляду на це польська землевласницька еліта прагнула до порозуміння і співпраці з російською чи австрійською імперською владою. А все ж, чим глибше вона «вгризається» у нові політичні умови, тим загрозливіших обрисів набирає конфлікт із масами українського селянства. З одного боку це чітко виражена тенденція польських еліт XIX ст. реактивувати національну державність у постаті давньої шляхетської Речі Посполитої, з іншого – формування модерної української нації, яка упродовж століття еволюціонувала від етнічної маси, для якої пріоритетними залишалися соціальні і релігійні цінності, до усвідомлення себе національною спільнотою з окресленими державницькими цілями. Це вивело українсько-польські суперечності в першій половині XX ст. на якісно новий рівень уже етнополітичного протистояння. Конфліктний заряд, що був закладений між поляками і українцями в імперську добу, з усією силою вибухнув уже на руїнах Російської й Австро-Угорської імперій у 1917 – 1918 рр., коли Україна та Польща стали на шлях національного державного відродження. Його руйнівний потенціал виявився настільки потужний, що нівелював поодинокі спроби порозуміння між обома народами.

Розплутуючи клубок українсько-польських конфліктів, автор особливо наголошує на перманентну присутність у ньому третьої сторони – російської, котра попри свої політичні метаморфози, завжди дотримувалася імперської

засади правління поневоленими народами «divide et impera» й значною мірою до них спричинилася.

Зараз, коли в польській громадській думці до певної міри штучно загострюються питання українсько-польського збройного конфлікту в роки Другої світової війни, особливий інтерес викликає його інтерпретація в науковій літературі. Не обійдені ці трагічні в історії обох народів події і в книзі. Автор присвятив їм цілий розділ. Мабуть, він викликатиме найбільші контрверсії і з польської, і з української сторін. І так є не через те, що жодна із них не хоче визнати злочинів, яких допустилася одна супроти одної, а тому, що ці події як для історії ще надто свіжі у людській пам'яті. Відтак дискурси, які актуалізовано навколо них, переростають із наукових у політичні. Вочевидь, це шкодить їх неупереджено висвітлювати, а що гірше реанімує українсько-польську ворожнечу, для якої нині немає об'єктивних підстав.

З поміж багатьох позитивних боків книжки вражає глибина обізнаности автора з фактографією тих архіскладних проблем, як і сам стиль його подання. Мабуть найважливіше, що йому пощастило уникнути вад, які нівелюють навіть змістовну книгу. Найперше це дистанціювання від політичної кон'юнктурщини, що так міцно вплелася в дискусії навколо трагічного українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни. Далі – це відвага брати на себе відповідальність, коли йдеться про оцінку конфлікту. Автор не обмежується емоційним описом звірств, яких допустилися ворогуючі сторони, а з'ясовує їх глибинну сутність, котра мала не лише соціально-економічне й політичне підґрунтя, але й невидимі для ока внутрішні мотиви – психологічні, моральні, суто особистісні.

Хотілося б наголосити на ще одній притаманній книжці рисі, чи радше авторській манері ведення дискурсу. Будучи українським істориком, Б. Гудь обрав свою власну форму полеміки з польськими колегами, коли йдеться про спростування витвореного у польській громадській, а почасти – і науковій думці стереотипу “кровожерливості” українців, безапеляційного звинувачення ОУН і УПА в організації “волинської різні”, а також методики підрахунку числа її жертв. Він широко використовує суто польські матеріяли, які це спростовують, а відтак порівнює їх з українськими. Звичайно, це виглядає переконливо, навіть ефектно, і водночас дезавує ймовірні звинувачення в тенденційності проведеного дослідження. При цьому хотілося б наголосити, що історик перший увів до наукового обігу матеріяли саме польських архівів, що істотно коригують усталені погляди на криваве польсько-українське протистояння на Волині. Показово, що польські дослідники з невідомих причин їх зігнорували і не використовували у своїх працях з цієї проблематики.

Книжка вражає багатством своєї джерельної та історіографічної бази. Повага до факту і прагнення якомога повнішої його верифікації, є найбільшою заслугою автора. Саме пошук нових джерел, в українських і, особливо, польських архівах, а не обмеження лише інтерпретацією вже відомих, дозволив Б. Гудю не лише істотно скоригувати, а часто й переглянути стереотипи в оцінках українсько-

польських відносин. Хоча стрижневим сюжетом книги є конфлікти, варто наголосити на тому, що він ні на йоту не виправдовує злочинних вчинків, котрих допустили супроти поляків українці чи навпаки. На сторінках книги їх беззастережно засуджено і водночас ретельно пояснено причини *sine ira et studio*. Водночас автор залишає читачеві можливість до роздумів і власних висновків, подаючи факти, не нав'язуючи власну інтерпретацію.

Можна з усією відповідальністю стверджувати, що книжка Б. Гудя стане помітним явищем в українській історичній науці. Гадаю, що вона принесе користь українсько-польському порозумінню, оскільки є добротною науковою студією й напевне буде цікавою не лише українському, але й польському читачеві.

Віктор ГОЛУБКО
Львівський національний університет ім. Івана Франка
e-mail: vholubko@yahoo.com
Viktor HOLUBKO
Ivan Franko National University of Lviv